

A kismegyeri csata és a történelmi emlékezet

A történelem mindig a győzteseké, így szinte természetes, hogy a kismegyeri csatát a franciák a párizsi Diadalíven megörökítették, míg – a magyar történelmi tudat hullámlásait követve – a magyar megközelítés hol a vereség tényét, hol a katonák helytállását (és a közel 800 elesett nemesi felkelő emlékét) helyezi előtérbe (a szélesebb köztudat persze Petőfi elhíresült verse alapján inkább a „győri futás” emlékét őrzi).

A tanulmányban ismertetendő dokumentumok a kismegyeri csatát közvetlen győri kapcsolódásai, elsősorban a Győri Királyi Akadémia inszurgensei, illetve a csatát megörökítő emlékművek állításának körülményei oldaláról kívánják bemutatni. Aktualitását a témakörnek az adja meg, hogy a Széchenyi István Egyetem – különösen annak Állam- és Jogtudományi Kara – szellemi értelemben jogelődjének tekinti a Királyi Akadémiát, annak eszmeiségét, és kegyelettel kíván megemlékezni az egykori, a csatában életüket kockáztató diákokról.

I. A KISMEGYERI EMLÉKOSZLOP

Az 1809. június 14-én lezajlott kismegyeri csata után 88 évvel, 1897. október 17-én – a városban létrehozott szoborbizottság kezdeményezésére – emlékoszlopot állítottak az ütközet emlékére. „A kismegyeri ünnep” címmel (Győri Hírlap, 1897. október 19. p. 1.) beszámoló és vezércikk méltatta az ünnepség jelentőségét:

„Ahol nyolczvannolcz évvel ezelőtt ágyúdörej, puskaropogás és halálkiáltás töltötte be a levegőt, ott tegnap az őszi nap ragyogó verőfényében újra felállottak a csapatok, de ezúttal azért, hogy kardjukat hódolattal meghajtsák az itt elesett hősök rehabilitált emléke előtt. Mert bármily különösen hangozzék, megesett az az égbekiáltó igazságtalanság, hogy azokat akik honvédelmi kötelességük tudatában vérüket és életüket áldozták a hazáért és a királyért, évtizedeken át gúny tárgyául emlegették. Egy igazságosabb, történelmi kutatásaiban körültekintőbb, ítéletében méltányosabb kornak kellett eljőnnie, hogy a kismegyeri csatasíkon hősi küzdelem után elhullott vitézek emléke a maga ragyogó valóságában álljon az utókor előtt. A kegyelet felállította a méltó emlékkövet a porladozó tetemek fölé, hogy hirdesse a katonai erények legszebbikének, a hősi önfeláldozásnak emlékét. És nemcsak az elhullott jó barátot, de a vitéz küzdelemben elesett ellenfelet is dicsőíti ez emlék, melynek francia felirata az elhullott francia vitézek hősi magatartását hirdeti az utókor előtt. A halálban nincs ellenségeskedés.”

Goda Béla alispán a szoborbizottság nevében az ünnepségre meghívta Jókai Mórt, akinek édesapja részt vett az ütközetben, és aki a „Névtelen vár” című regényében már korábban megörökítette a kismegyeri csatát. Jókai Mór a meghívásra a következő levélben válaszolt:^[1]

„Nagyságos Alispán Úr!

Fölöttébb megtisztelő rám nézve a Nagyságod által hozzám intézett meghívás a kismegyeri emlékszobor ünnepélyes leleplezésére. A legutolsó nemesi insurrectionnak, mely oly sok gúnnyal, rágalommal illetetett, s mely azt meg nem érdemelte, méltó elismerését látom az emlék létrehozásában. Ez a hálás utókor-nak egy nagy adóssága a dicső küzdelemben elvérzett ősök irányában, amit a mai napon leró a nemzet. Különösen gondviselésszerű momentumot találok abban az intézkedésben, hogy amely elégtételt a dicsően harczolt nemes ősöknek áldott nevű és emlékü vezérük a mostoha viszonyok miatt a múltban meg nem adhatott.”

A kismegyeri harctéri emlékmű felavatási ünnepe 1897. október 17-én, vasárnap délelőtt – korabeli szóhasználattal – szertartásos dísszel, meleg kegyelettel, kedvező időben folyt le s fényét különösen emelte, hogy azon az uralkodóház három tagja is részt vett. Abban a megkülönböztetett megtiszteltetésben is részesült az avatóünnepség, hogy a hivatalos lap, a Budapesti Közlöny számában krónika értékű hivatalos tudósítás is megjelent az ünnepélyről és külön cikket szentelt az országosan ismert Vasárnapi Újság is a Kismegyeren történeteknek. A tudósítás – „A kismegyeri emlékoszlop” címmel – a Vasárnapi Újság 1897. október 24-i (44. évf. 43. sz.) számában olvasható (betűhíven közlöm):

„Folyó október hó 17-én kegyeletes szép ünnep volt Győrme gyében, a Győr város melletti Kis-megyer pusztán, annak a díszes emlékoszlopnak a leleplezése, melyet Győr város és vármegye közönsége a Kismegyernél 1809 június 13-án és 14-én vívott csatában elhullott hősök emlékezetének megörökítésére emelt. Ebben a kismegyeri, vagy mint gyakrabban nevezik, győri ütközetben I. Napóleonnak Magyarországra betört hadseregével küzdött az akkori osztrák-magyar hadsereg és azzal együtt a magyar nemesi fölkelés, melynek ez volt az utolsó harczterei szereplése. A két ellenséges hadsereg egyenként 40 ezer főből állott. A közös hadseregből, melyet János főherczeg vezetett, 731, a magyar nemzeti fölkelésből, melynek vezére József nádor volt, 800, és az Eugén alkirály vezénylete alatti franczia seregből 1500-nál több vesztette életét. E 3000-nél több harczosnak a csontjai jeltelen sírokban porladoztak egészen napjainkig. Végre majdnem 90 év múlva Győrme gyé és város mozgalmat indított meg egy emlékmű állítására, melynek létesítéséhez az uralkodóház tagjai közül is többen járultak, így Ottó, Frigyes és József fő-herczegek, sőt Ottó főherczeg annyira buzgólkodott, hogy az emlékmű tervrajzát maga készítette el, melyet aztán Leonhard műépítő valósított meg.

[1] Jókai Mór levele Goda Béla alispánhoz olvasható teljes terjedelmében a Győri Hírlap, 1897. október 19-i számának első oldalán.

Az emlék egy hat méter magas obeliszk, gránitból faragva, melynek tetejét hadijelvények díszítik, azok fölött pedig egy szépen mintázott, kiterjesztett szárnyú turulmadár lebeg. A komoly egyszerűségű, de művészi hatású oszlop négy oldalán fölíratok olvashatók, melyek az emlék rendeltetéséről teljes fölvilágosítást adnak.

Az oszlop első oldalán ez a fölírat:

Az osztrák - magyar hadsereg és a magyar nemesi fölkelés 1809 június 13-án és 14-én itt elesett hőseinek.

Az oszlop jobb oldala a stájer vitézeké. Magyar és német nyelven ez van rá bevésve: A kismegyeri major hős védelmezőinek.

Az oszlop bal oldala a francia vitézek emlékét őrzi. Felirata francia, magyar és német nyelven ez:

A francia hadsereg elesett hőseinek.

Az oszlop alján levő márvány emléktáblára ez van vésve:

1809 jún. 13. és 14-én itt és a közvetlen közelben küzdöttek ő cs. és kir. fenségeik János és József főherczegek, Frémont, Jellachich, Collorodo, Alvinczy és Mecséry cs. és kir. altábornagyok, Meskó felkelő tábornok és a hősként elesett Húmmel alezredes gráci Land-wehr-zászlóalj parancsnok vezénylete alatt az osztrák-magyar hadseregnek és a magyar nemesi felkelésnek 39,600 vitéze I. Napóleon császár francia hadseregének Eugén alkirály vezénylete alatt álló 40,000 harczosa ellen. Mindkét részről az elesett vitézek száma 3031.

Az oszlop hátsó oldalán ez olvasható: Állította Győr város és vármegye közönsége Ottó főherczeg ő cs. és kir. fensége védnöksége alatt. 1897.

A nagyközönség és kivezényelt katonaság jelenlétében egyházi megáldás és beszentelés mellett történt leleplezésen jelen voltak a fönt megnevezett főherczegeken kívül b. Bánffy Dezső miniszterelnök és b. Fejérváry Géza honvédelmi miniszter is, úgyszintén a bécsi francia követség részéről Berckheim katonai attasé. A szertartás végeztével az emlékoszlopot a főherczegek körüljárták és megtekintették. Ezalatt a francia attasé Ottó főherczeghez lépett és állama nevében megköszönte neki, hogy a francia vitézek emlékének is hely jutott a szobron. Koszorút helyeztek a szoborra Győr vármegye. Győr városa, a győri helyőrség és a győri főgimnázium ifjúsága.

Majd báró Laszberg főispán rövid beszéde után elvonult a főherczegek előtt a katonaság és a fenséges urak a közönség éljenzése közt vonatukra szálltak. Követték őket a miniszterek és közönség különvonatai. Fél kettőre járt az idő, mire a vonatok Győrrre visszaérkeztek.”

Pár nappal az emlékszobor felavatása után Jókai Mór a következő cikket jelentette meg a Győri Hírlap tárcarovatában A magyar insurrectio emlékszobra^[2] című megemlékezésében, melyben felemlítette azt a számára is fájó és hamis képet, amivel illeték a nemesi felkelőket:

„Ez a mai szent nap egy eltemetett óriásnak, a magyar nemességnek megdicsőítő napja. Erre az egy napra visszaveszem a nevem mellé az ypszilont, melyre az új

[2] Jókay Mór: A magyar insurrectio emlékszobra. In: Győri Hírlap, 1897. október 20. p. 1.

korszak kezdő napján, beállva a közmunkások, a polgártársak sorába, nevemből elhagytam, s felemelt fővel mondom ki, hogy őseim mind magyar nemesek voltak s apám is ott harcolt a győri csatatéren mint tisztje a felkelő seregnek. Nyolczvannylcz esztendeje nem volt jobban kigúnyolt név széles e hazában a magyar insurgentsnél, szégyenletesebb folt a magyar történelemben a győri ütközetnél. Soha holt hősokeket jobban el nem gyaláztak mint azt a kilencszáznylcovanöt vitézt, aki a szentkirályi halmokon hazája és királya védelmében ontva.

Az egész győri ütközetről azt híresztelték, hogy az egy szégyenletes megfutamodás volt, széthullása a magyar insurgents seregnek az ellenség első ágyúlövésére.

Pedig maga a Győr melletti ütközet két napig tartott s az insurgents sereg küzdelme a hazánkba betörő ellenség derék hadával nem kezdődött Győrnél, nem is végződött ott, hanem megelőzte azt az öt nappal, minden napot egy csatával jelezve s eltartott Vagramig: egész hadjárat befejezéséig.

A nemesi insurgents seregnek alig volt egy hónapi ideje a megalakulásra, ócska fegyverekkel, tökéletlen felszereléssel kellett rögtön szembeszállni a diadalhoz szokott francia sereggel.”

R. Kiss István a nemesi felkelés jelentős történésze Az utolsó nemesi felkelés című cikkében 1909. június 6-án a Győri Hírlapban így emlékezik a 100 évvel azelőtti eseményekre és a csata körüli „oszladozó homályról”:

„Van egy nagy hatalom, melynek külsőségben való uralkodását mindenki észreveszi és elismeri, de a társadalom az emberiség fejlődésének minden mozzanatára gyakorolt egyetemes hatását kevesen figyelik meg; ezt a nagy hatalmat a mindennapi életben divatnak, a történelem bölcselők közszellemnek nevezik.

Az a tulajdonsága, hogy nevetségessé teszi, kiírja a régi divatot és annak embezeit, bármily jó és célszerű legyen amaz és bármily kiválóak emezek.

Változásaiban, fejlődéseiben bizonyos törvényszerűséget lehet megállapítani. Hosszas tusakodás után e törvényszerűségnek esett áldozatul a régi Magyarország egyik legfontosabb intézménye, a nemesi felkelés is.

Olyan forma vége volt, mint Aesopus haldokló oroszlánjának, amelyet mint az egykori félelmetes hatalom tehetetlen romjait, ellenség és barát egyenlő lelkesedéssel gúnyolt, rágalmazott és rugdalt meg.

Dicstelen halála árnyat vetett életére is és emlékét nemcsak akkori ellenségei, hanem az utókor előtt is elhomályosítja. Mert míg külföldi írók pártszempontból írt egykorú munkákból kiindulva napjainkban is elfogultan tárgyalják az utolsó nemesi felkelés történetét, nálunk is csak most száz év múlva kezd oszladozni a homály midőn a vármegyék az utolsó nemesi felkelés százéves évfordulóját azzal ülik meg, hogy elfogulatlan történetének megíratásával emelnek annak országszerte beszélő emléket s a Magyar Történelmi Társulat is hivatásának megfelelően nyilvános felolvasó ülésén tájékoztatja közönségünket a kérdéstről.”

II. A 29 DIÁK-INSZURGENS

A nemesi felkelők közé huszonkilenc diák állt be, és harcolt a kismegyeri csatában. Mind a huszonkilenc harcoló akadémista nevét még nem ismerjük. Dr. Németh Ambrus bencés tanár száz esztendeje és jómagam jelen kori kutatásai alapján 22 diák-inszurgens nevére bukkanhattunk a régi iskolai jegyzőkönyvekben.^[3]

I. éves joghallgató:

Vida József

II. éves joghallgatók:

Rumy András^[4] (20 éves, római katolikus, Torony, Győr),

Takács Gábor^[5] (19 éves, evangélikus, Meszlény, Győr),

Viasz Imre^[6] (21 éves, római katolikus, András-hida, Zágráb),

I. éves bölcsselethallgatók:

Ádám Ferenc,

Gaál Mihály,

Komjáti József^[7] (18 éves, római katolikus, Tapolca, Győr),

Mückschütz Pongrácz^[8] (római katolikus, 19 éves, Zwerndorf, Ausztria, Győr),

Nemes Pál^[9] (19 éves, római katolikus, Szent Márton, Győr),

Pozsonyi János^[10] (18 éves, római katolikus, Győr, Győr),

Schrámkó Mihály^[11] (19 éves, római katolikus, Bikits, Bács m., Győr),

Vörös Mihály^[12] (18 éves, evangélikus, Győr, Győr),

II. éves bölcsselethallgatók:

Andsfelder Antal,

Csábrázt József,

Dikázt Ferenc^[13] (18 éves, római katolikus, Komárom, Komárom),

Imre József^[14] (17 éves, római katolikus, Buda, Buda),

Madarász József^[15] (17 éves, református, Nemes-Kisfalú, Pécs),

[3] A hallgató neve mellett található (amennyiben ismert) a hallgató életkora, vallása, honnan származik, és győri tanulmányai előtt melyik városban tanult. Néhány helyen mai kutatásaim alapján pontosíthattam a tanulók nevét (Rumy Sándor, Takács Gábor, Dikázt Ferenc, Zámory Károly) és az újabb kutatások során fellelt hallgatók neve (Paál Mihály, Szalay János).

[4] Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. VIII.1. A Győri Királyi Jogakadémiai iratai. 14. doboz. 1808/1809-es tanév összeírása. 23. sorszám.

[5] Uo. 32. sorszám.

[6] Uo. 34. sorszám

[7] Uo. 27. sorszám

[8] Uo. 36. sorszám

[9] Uo. 38. sorszám

[10] Uo. 45. sorszám

[11] Uo. 50. sorszám

[12] Uo. 70. sorszám

[13] Uo. 17. sorszám

[14] Uo. 32. sorszám

[15] Uo. 45. sorszám

Márffy Mihály^[16] (16 éves, római katolikus, Hugod, Győr),
 Paál Mihály^[17] (19 éves, r.k., Kaposmező, Keszthely),
 Rákóczy József^[18] (17 éves, római katolikus, Mező-kissarló, Jászberény),
 Szalay János^[19] (16 éves, római katolikus, Óvár, Óvár),
 Zámory Károly^[20] (római katolikus, Nagykeszi, Győr).

Az ütközetben részt vett hallgatók további sorsát még nem ismerjük, így nincs tudomásunk a túlélőkről, illetve a csatában elesettek sorsában osztozó diákokról.

III. A CSATA KÖVETKEZMÉNYEI AZ AKADÉMIA MŰKÖDÉSÉRE

Az akadémia működésére a Napóleon elleni háború súlyos csapást mért. A diákság már májusban egyre nagyobb számban hagyta el az akadémiát. A főigazgató ezt jelentette a helytartótanácsnak, amely úgy foglalt állást, hogy a tanulók távozását nem lehet megakadályozni, de törekedni kell arra, hogy amennyire lehetséges, az előadásokat ne halasszák el. A főigazgató azonban – a háború közvetlen lehetőségére tekintettel – 1809. június 13-án aztán iskolai szünetet rendelt el. Az ifjak egy része Győrből eltávozott, a felsorolt, nemesi származású inszurgensek pedig részt vettek a csatában.

1809. június 14-én a Győr városa alá rendelt nemesi katonaság a Napóleon által Alsó-Ausztriába parancsolt francia sereggel a Győrrel szomszédos Kismegyernél (ma a város egyik kerülete) megütközött, és csatát veszített. A győzedelmes francia sereg ezután a várost ostromolta. Győr városa közel 10 napig állta az ostromot, de segítséget sehonnan sem kapott, ezért 1809. június 24-én megnyitotta kapuit a franciák előtt.

A főigazgatósági irodát és a levéltárat a francia megszállás után az akadémia épületéből átvitték a nemzeti rajziskola épület egyik helyiségébe, arra is tekintettel, hogy az akadémia épületében nagy károkat okozott a francia ostrom. Paintner főigazgató Branischa tanárral együtt gróf Narbonne francia kormányzóhoz és Lauriston kapitányhoz, a francia dragonyosezred vezetőjéhez fordult, s kérték őket, hogy nyújtsanak oltalmi oklevelet az akadémistáknak, és az intézetet ne adják át a csapatok számára. Gróf Narbonne ezt megígérte, és Napóleon császárnak is az volt az akarata, hogy a magyar közoktatás zavartalanul folytatódjon. Ennek ellenére nem lehetett az akadémiát újra megnyitni, mert a városi és megyei előkelőségekből alakult Vegyes Bizottság foglalta el az akadémiát Jenő olasz alkirály testőrsége és a katonai börtönök számára. Emiatt a főigazgató minden akadémistát távozásra kért az intézetből, de a győri hallgatókat

[16] Uo. 46. sorszám

[17] Uo. 23. sorszám

[18] Uo. 66. sorszám

[19] Uo. 81. sorszám

[20] Uo. 92. sorszám

a városban maradt tanárok magánlakásukon oktatták(!). Érdekes adalék, hogy a főigazgató az akadémiát ért súlyos csapások miatt ideiglenesen az akadémia Pécsre helyezését javasolta.

1809. október 14-én megtörtént a franciákkal a békekötés és november 9-én megérkezett a helytartótanáctól az október 31-én kiadott királyi határozat az akadémia ügyében. A határozat arról rendelkezett, hogy miután a béke helyreállt, és a franciák kivonulnak Győrből, az akadémia továbbra is maradjon a városban. (A franciák 1809. november 15-én hagyták el az akadémiai épületet, és 1809. november 17-én vonultak ki a városból.)

Azok a diákok, akik a franciák ellen vívott csata után folytatni akarták tanulmányaikat, úgy intézkedett a helytartótanács, hogy felsőbb évfolyamra léphetnek, de csak akkor, ha az iskolaév indításakor különbözeti vizsgát tesznek.

Az akadémia igazgatója november 21-én megtartotta az ünnepélyes tanévnyitót, bár ekkor még kevés tanuló volt a városban, és a tanárok egy része sem tért vissza Győrbe. A megnyitó napján utazott át a városon Ferenc király, aki tájékozódott az igazgatótól az intézet állapota és a tanulók száma felől, és kijelentette, hogy az akadémia székhelye Győrött marad. A tanítás 1809. december elsejével kezdődött meg. Az 1810-es évek eleje még mindig a franciák által okozott károk és a földrengés nyomait viselő akadémia felújításával telt el.

A fentiekben leírt események híven mutatják, hogy az akadémiai diákság szíven viselte az ország sorsát, a város pedig mindent megtett azért, hogy kiemelkedő oktatási intézményének működését biztosítsa.

IV. AZ UTÓKOR EMLÉKEZETE

A magyar történelmi tudatban fekete kontúrokkal megjelenő kismegyeri csata emléke – amelyet az akkori hadvezetés felelősség-áthárítása, és az aktuális politikai hangulat (a nemesség társadalmi funkcióinak átértékelésére vonatkozó törekvések) torzított el – napjainkban helyére került. A Győr város által rendezett évenkénti megemlékezések, a témával foglalkozó tudományos konferenciák mára világosabb képet rajzoltak magáról az eseményről, és annak utóéletéről egyaránt. Ennek a folyamatnak azonban vannak negatív, sőt szégyenletes epizódjai is, így a csata 200. évfordulója előtti napon (nagypénteken éjjel!) színesfém-gyűjtők rongálták meg az emlékművet. A város haladéktalan intézkedése nyomán azonnal megkezdődött az emlékmű helyreállítása, és Lebó Ferenc szobrászművész munkája nyomán ma már eredeti állapotában várja az emlékmű a látogatókat. 2012 pedig újabb emlékművel adózik az ütközet résztvevői egy csoportjának, az akadémia 29 inszurgensének.

A helyreállított napóleoni emlékmű felavatása 2010. június 12-én volt.

A kismegyeri emlékszobor felavatása után 115 évvel a Győri Kir. Jogakadémia utódintézménye, a Széchenyi István Egyetem emlékoszlop felállításával adózik a csata diák-hőseinek emléke előtt, ezzel is példát mutatva a mai egyetemi ifjúság számára. A Lebó Ferenc szobrászművész által készített emlékoszlop felavatására 2012. június 8-án kerül sor.

IRODALOM

Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. VIII.1. A Győri Királyi Jogakadémia iratai. 14. doboz. 1808/1809-es tanév összeírása.

A kismegyeri ünnep. In: *Győri Hírlap*, 1897. október 19. p. 1.

A magyar insurrectio emlékszobra. In: *Győri Hírlap*, 1897. október 20. p. 1.

A kismegyeri emlékoszlop. In: *Vasárnapi Újság*, 1897. október 24. p. 713.

Az utolsó nemesi felkelés. In: *Győri Hírlap*, 1909. június 6. p. 1.

Biczó Zalán (2008, 2011): *A győri jogászképzés évszázadai*. Győr.